

Բ Ա Ն Ա Լ Ի Բ Ն Ա Կ Ա Ն Գ Ի Տ Ե Լ Ե Ա Յ

ԲՈՐԱԿԱԾԻՆ ԿԱՄ ԱՆԿԵՆԴԱՆ ԿԱԶ.

Ի՞նչ է բորակածինը .

— Բորակածինը կամ անկենդանը կազմի է անհոտ եւ անհամ, որ մթնոլորտին մէջ խիստ շատ կայ, եւ շատ բուսական եւ կենդանական նիւթոց կազմութեանը մէջ կմտնէ :

Բորակածնին գլխաւոր յատկութիւնները որո՞նք են .

— Ա. Ամենեւին չլաւիր .

Բ. Մինակ եղած ատենը ոչ շնչառութեան կծառայէ եւ ոչ կիզման .

Գ. Մթնոլորտի օդոյն գրեթէ հինգ մասին չորսը բռնած է :

Ինչո՞ւ համար բորակածին եւ անկենդան ըսուեր է այս կազը .

— Վասն զի թթուածնին հետ մէկտեղ բորակային թթու կկազմէ, այն ալ փոթասի հետ խառնուելով՝ փոթասի բորկակը կկազմէ որ սովորաբար *քորակ* ըսուածն է : Անկենդան ըսուելուն պատճառն ալ այս է որ կենդանեաց մահ կպատճառէ : Օրինակի համար, թէ որ այս կազով լեցուն ամանի մը մէջ թռչուն մը դնես, մէկ վայրկեան չդիմանար՝ կխղզուի :

Բորակածինն ո՞վ գտաւ .

— Ռըթըրֆորտ անունով անգղիացի բնագէտը 1772 թուականին :

Բորակածին կազ հանելու համար՝ ջրով լեցուն ամանի մը բերանը լայն խից մը դէր սունկէ, անոր վրայ ալ յալսապակէ պզտիկ տփիկ մը . այն տփիկին մէջ կտոր մը փոսփոր խոթէ, բռնկցուր, ու շուտ մը տփիկին վրայ ապակիէ անոթ մը անցուր որ եզերքը ջրին մէջ ընկղմի : Քիչ ատենէն անոթոյն մէջի օդոյն թթուածինը փոսփորին հետ խառնուելով կհատնի, եւ միայն բորակածինը կմնայ :

ՄԹՆՈԼՈՐՏԻՆ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ .

Մթնոլորտին օդը ի՞նչ տարերքէ բաղադրուած է .

— Մթնոլորտին գլխաւոր տարերքն են թթուածին ու բորակածին . օդոյն հինգ մասին մէկը թթուածին է, չորսը բորակածին :

Քովերնիս եղած օդը ինչո՞ւ չեմք տեսներ .

— Վասն զի սաստիկ թափանցիկ է, այսինքն արեւուն բոլոր ձառագայթներն ալ կանցնին մէջէն՝ առանց ամենեւին խափանուելու :

Օդը անգոյն է թէ ոչ .

— Օդը թափանցիկ է, բայց անգոյն չէ . երբոր շատը մէկտեղ տեսնուի՝ կապոյտ գոյն մը կունենայ . բայց մեր քովի օդը անգոյն կկարծուի, վասն զի ուրիշ առարկաներուն սաստիկ գոյնը չթողուր որ իրենը տեսնեմք :

Ինչէ՞ն կիմացուի օդոյն գոյն ունենալը .

— Թէ որ օդը բոլորովին անգոյն լինէր, երկինքը սեւ ու մութ գմբեթի մը պէս պիտի երեւնար :

Ինչէ՞ն է որ երբեմն երկինքը մութ կապոյտ կերելի .

— Վասն զի Ա. այնպիսի ատեն մթնոլորտին մէջ ամպ չլինիր՝ որ անոր գոյնը գոցէ .

Բ. երկինքը ամպ չեղած ատեն՝ օդին շատը մէկտեղ կտեսնուի :

Ինչէ՞ն է որ օդը աւելի կապոյտ կերելի ամառ ատեն, մանաւանդ տաք երկիրներ .

— Վասն զի Ա. շոգի շատ չլինիր որ ամպ ձեւանայ, ուստի մթնոլորտին շատ օդը մէկտեղ կտեսնուի .

Բ. Շոգիացմամբ շատ մը ջրային գոլորշի կետարածուի օդոյն մէջ . այն գոլորշիով կապոյտ գոյնը աւելի կսաստկանայ .

Նոյնպէս ծովուն ալ խոր տեղուանքը մութ կապոյտ կերելին, իսկ քիչ մը ջուրը անգոյն :

Յոգը ի՞նչ ազդեցութիւն ունի լուսոյ վրայ .
— Որչափ որ յոգը խիտ լինի՝ այնչափ աւելի լոյսը կբեկտի :

Ա Մ Ո Ւ Ն .

Ի՞նչ է բնածուկը .
— Բնածուկը պարզ եւ հաստատուն մարմին է անհոտ եւ անհամ՝ սովորաբար սեւ . կրակով կվառի, եւ հասարակ ածուխին գրեթէ բոլոր իսկութիւնը ինքն է :

Բնածուկը բնութեան մէջ զուտ կգտնուի՞
թէ ոչ,
— Այո, բնածուխին զուտն ու բիւրեղացեալը ադամանդն է :

Ադամանդը ո՞ր կգտնուի .
— Հին ժայռերու եւ քարերու կործանմամբը ձեւացած ողողական երկիրներու, եւ ջրերէն քշուած ու ձորերը եւ դաշտերը դիզուած քարի կտորներուն մէջ :

Ի՞նչ է գետնածուկը, որ *հանխային ածուխ* ալ կըսուի .
— Գոյացութիւն մը որ շատը մէկտեղ կգտնուի հողուն մէջ, եւ գլխաւոր մասունքն են բնածուխ եւ ձիւթ :

Լուսաւորութեան կազը գետնածուխէն կը-
հանուի :

Փոքը ի՞նչ է .
— Այրած գետնածուխ է, որով մէջի ձիւթը ելած կլինի :

Ինչո՞ւ համար քարերն ալ գետնածուխի պէս
չեն վառիր .

— Վասն զի Ա, անոնց մէջ ոչ բնածուխ կայ
եւ ոչ ջրածին .

Բ. Քարերուն տարերքը արդէն թթուածնի
հետ բաղադրուած են, ուստի չեն կրնար նո-
րէն նոյն կազին հետ բաղադրուիլ որ վառին :

Փայտի ածուխն ի՞նչ է .
— Փայտը երբոր այնչափ այրես որ մէջի բո-
լոր կազերն ու թռչական նիւթերը ելլեն՝ ա-
ծուխ կդառնայ :

Ինչէ՞ն է որ փայտի ածուխին եւ կամ քոքին
կրակին տաքութիւնը աւելի սաստիկ է քան թէ
փայտի կամ գետնածուխի կրակինը .

— Վասն զի փայտի ածուխն ու քոքը գրեթէ
զուտ բնածուխէ կազմուած են, իսկ փայտին ու
գետնածուխին մէջ ուրիշ շատ նիւթեր ալ կան :

Փայտի ածուխն ու քոքը այս աղէկութիւնս
ալ ունին որ ծուխ չեն հաներ :

Չոր փայտի ածուխին ու քոքին ջեղուցիչ
զօրութիւնն է 7,050. հասարակ գետնածուխինը
5,930. յոյն մէջ չորցած փայտինը 2,945 :

Թէ որ ծակոտկէն ածուխը փոշի ընես, կար-
միր գինիի մէջ դնես, ու ամանը թօթվես, գի-
նին ինչո՞ւ համար իր գոյնը կկորսընցընէ .

— Վասն զի բնածուխը գինւոյն մէջ եղած գու-
նաւորիչ նիւթերուն հետ կմիանայ, ուստի գի-
նին անգոյն կմնայ .

Այս կերպով գոյներնին կկորսընցընեն նաեւ
ամենայն բուսոց հիւթերը :

Հոտիլ սկսած ձկներուն ու մսերուն գէշ հոտն
ու համը ի՞նչ կերպով կրնայ վերցուիլ .

— Պէտք է անոնց չորս դին ածուխի փոշիով
կամ վառ կրակով պատել, քանի մը վայրկեան
եփել, ու յետոյ պաղ ջրով լուանալ . կտեսնես
որ գէշ հոտերնին կերծայ ու կրնան ուտուիլ .

Թէ որ սաստիկ հոտած միսն ալ խաշես՝ ջրին
մէջ ածուխ դնելով, հոտը կերծայ :

Ինչէ՞ն է որ ածուխը աւրուած մսին հոտը
կտանի ,

— Վասն զի ծակոտկէն լինելովը՝ անոր մէջի
հոտած կազերը ինքը կծրծէ :

Տաք ատեն ի՞նչպէս կրնայ պահուիլ միսն որ
չհոտի .

— Վրան ծեծած փայտի ածուխ ծածկելով . ո-
րով հեռու տեղ կտարուի ու երկար ատեն կը-
դիմանայ առանց աւրուելու : Եփելէն առաջ պաղ
ջրով կլուանաս, փոշին վրայէն կերծայ :

Յից մը որ գետինը պիտի զարնեն՝ ինչո՞ւ
համար գետնէն քիչ մը վեր մնալու կտորը կը-
խանծեն կամ ածուխ դարձնելու պէս կայրեն .

— Որպէս զի ցիցին գետնէն վեր եղած կտորը
անձրեւէն ու գետնին երեսի խոնաւութենէն
չփտտի :

Ինչո՞ւ համար ոմանք ակռանին մաքրելու համար ածուխի փոշի կգործածեն .

— Վասն զի ածուխը փտուածեան դէմ լինելով՝ չթողուր որ մարդուս ակռաները փտտին , շնչին գէշ հոտը կտանի , եւ ակռաները ճերմակ կը պահէ :

Փայտի ածուխէ անցուած ջուրը ինչո՞ւ համար իւր հոտաածուածիւնն ու աղտեղութիւնը կը կորսնցնէ .

— Վասն զի բնածուխը ջրին գէշ հոտերն ու աղտերը կըծծէ :

Գարշահոտ ջրհորներուն եւ ուրիշ ստորերկրեայ տեղերուն հոտը ի՞նչ կերպով կրնայ տարուիլ .

— Երկու երեք անգամ անոնց մէջ շատ մը վառած ածուխ իջեցնելով ու մէկ երկու ժամ հոն ձգելով :

Ինչէ՞ն է որ ծանրահոտ ջուրը կտոր մը կարմրցուցած հացով՝ խմուելու չափ կանուշնայ .

— Վասն զի հացին խանձուած երեսը ջրին աղտերը կըծծէ , որով ջուրը կանուշնայ :

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆՔ.

ՊԱՅՏԱՌԱՐՈՒԵՍ ԿԱՍ ԱՆԱՄՆԱՐՈՒԺՈՒԹԻՒՆ

Յ Օ Գ Ո Ւ Տ Գ Ի Ի Ղ Ա Կ Ա Ն Ա Յ Ե Ի Ճ Ա Ն Ա Պ Ա Ր Հ Ո Ր Դ Ա Յ .

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ.

Մարդս ամենաբարի Արարչէն հրաման ունենալով տիրել իշխել ծովու ձկներուն , երկնքի բոջուններուն , եւ երկրիս անասուններուն , միշտ ճարտարութիւններ բանեցրնելու ետեւէ եղեր է կերպ կերպ անասուններ ընտանեցնելու , օրէ օր շատցնելու , եւ աղէկ դարմանով պահելու :

Այսպէսով ոմանք կերակրոյ տեղ եւ ուրիշ պիտանաւոր բաներու կգործածէ , ոմանք կրթելով՝ գործի կրանեցնէ , աւելորդն ալ ծախելով շահ կրնէ : Վասն զի ռւր տեղաց կրնայինք մեզի այսչափ հագնելու բուրդ , եւ ուտելու կար , սեր , պանիր , եղ եւ միւս ունենալ , երէ կովերու ոջխարներու խնամք չտարուէր :

Ի՞նչպէս կարելի էր այսչափ երկիրներ մշակել , եւ հողի բերքը լեռան պէս դիզել , երէ եզներով գոմէշներով բանիլը չլինէր :

Ի՞նչպէս կարելի էր ցամաքի ճամբորդութիւնն իս դիրացնել , ապրանքները երկրէ երկիր տանիլ բերել , բէ որ կերպ կերպ կենդանիներ ձեռքերնիս չգտնուէին հեծնալու , բեռ վերցնելու , ու կառքի լծելու :

Ապա ուրեմն բէ որ այս կենդանիներուն բերքին եւ ծառայութեանը կարօտ լինելով կպահնէք , անոնց ուտելիքին եւ դարմանին հոգ տանելէն , եւ վնասակար բաներէ ու հիւանդութենէ զգուշացրնելէն զատ՝ պէտք է որ ցաւ մը հանդիպի նէ մէկէն պէտք եղած դարմանը գտնեմք եւ ընմք որ առողջանան , չմեռնին , եւ նորէն մեր գործին օգտակար լինին :

Այս պատճառաւ աշխարհիս մէջի օգտակար եւ պիտանի արհեստներուն մէկն ալ Պայտառութեան արհեստը եղած է , որուն վարպետութիւնը ոչ միայն կենդանի պահելն է , այլ եւ ցաւը ճանչնալ ու դեղ ընել :

Ուրիշ ազգաց մէջ ոչ միայն վարպետ պայտառներ կան , այլ եւ շատ գրքեր ալ շինուած կան պայտառութեան վրայ : Իսկ մեր ազգին մէջ իրաւ վարպետ պայտառներ տեսայ , եւ շատի համար ալ լսեցի , բայց այսպիսի հրատարակեալ գործ մը մեր մէջն ալ չգտնուիլը՝ ամօք մը սեպեցի ազգերնուս :

Փորձն ալ կվկայէ բէ ինչ տարբերութիւն ունի՝ միայն վարպետի քով տեսնելով եւ բերնի բացատրութեամբ սովորելն ու գիրքը ձեռքը տեսնելն ու բացատրութիւնն ալ մէկտեղ ունենալը : Ուստի այս գիրքս նախ անոնց հարկաւոր է որ այս արհեստը կրանեցնեն , բէ դիւրաւ սովորելու եւ բէ սովորածին միտք պահելու համար : Երկրորդ՝ անոնց ալ կնարկաւորի , որոնք մէկէն վարպետ չեն կրնար գտնել , եւ շատ քիչ այսպիսի գրքով մը կրնան օգուտ տեսնել :

Ձանազան ճամբորդութեանցս ատենները , ճամբորդներու ալ հանդիպեցայ որ լեռան գլուխը կամ իջեալներու մէջ կանճրկէին կմնային , կամ ոջինջ գնով զրաստին կծախէին , կամ բէ համետը կառնէին՝ կենդանին կիսամեռ կձգէին :

Գեղացիներ ալ տեսայ , որոնք խեղճութեան անիւն արցունք կրափէին կամ հիւանդ կամ մեռած կենդանիներուն